

La gran propietat a les comarques gironines

per Helena Estalella

Introducció

«Convertir en propietarios, dentro de los límites de un patrimonio familiar, pero económicamente suficiente a la casi totalidad de los campesinos de Catalunya y construir así una sociedad estable, formada por hombres libres por ser económicamente independientes, es la finalidad político-económica que la ley persigue... La ley no tiene mayor ambición que resolver este histórico problema de nuestro campo.»¹

Així, la Generalitat de Catalunya allegava davant el Tribunal de Garanties Constitucionals els objectius i la necessitat de la llei de Contractes de Conreu a la dècada dels trenta. Qualificava de problema històric el de la propietat de la terra, o sigui, el de la seva concentració, que exclòia de la propietat la major part de pagesia.

Avui, un cop passats quaranta-cinc anys de la l'abolició de la llei, caldria preguntar-nos si «aquest històric problema» està resolt.

Els mitjans de comunicació, tant els de divulgació i informació com alguns de científics, s'han fet ressò en aquests anys de la bona distribució de la propietat de la terra en el nostre país, i aquest fet ha estat considerat en part responsable del dinamisme capitalista del sector agrari català.

Davant aquest fet s'obren innombrables interrogants que convergeixen en dues línies d'anàlisi. En primer lloc, per tal de plantejar en la seva dimensió actual la propietat de la terra calia, en primer lloc, determinar l'estructura de la propietat, per grandàries, per nivells de concentració personal, etc. En segon lloc, es plantejava l'interrogant sobre l'estructura territorial d'uns espais jurídics que alhora són els d'apropiació d'una part de l'excedent agrari.

Fruit d'aquest i d'altres interrogants són les pàgines següents,² en què s'bossarà, per a les comarques gironines, d'una banda, la caracterització de l'estructura de la propietat de la terra, i, de l'altra, la caracterització de la gran propietat.

1. GENERALITAT DE CATALUNYA, DEPARTAMENT DE JUSTÍCIA I DRET, *La llei de contractes de conreu davant el tribunal de Garanties Constitucionals* (Barcelona 1934).

2. Helena ESTALELLA I BOADELLA, *La propietat de la terra a les comarques gironines* (Girona, CUG, 1984).

Propietat i propietats

La primera qüestió a què cal respondre podria ser considerada únicament com una precisió terminològica; de fet, de com es resolgui depèn la fiabilitat de les anàlisis d'estructura de la propietat. Aquesta és la qüestió: què és una propietat? El que habitualment s'entén per aquest terme és cada una de les extensions que pertanyen a propietaris diferents dins de cada terme municipal. D'aquí es dedueix que el nombre global de propietaris d'una comarca és la suma de propietaris municipals i que l'estructura per grandàries comarcals és la suma de les municipals i així fins a arribar a definir l'estructura de la propietat del país. L'origen d'aquestes interpretacions cal buscar-lo possiblement en la utilització que, a efectes fiscals, fa l'estat de la informació sobre la propietat de la terra, que posteriorment queda plasmada en una certa informació estadística. L'estat grava la propietat per unitat de superfície i per tipus d'utilització i no empra cap escala correctiva general segons la importància de la propietat, excepte el fet de considerar exemptes de pagament les propietats de cada municipi amb una exacció fiscal que no superi el mínim fixat per la llei. Aquest impost (*impuesto sobre la riqueza rústica*) és, a més, un impost territorial i no personal, l'agent estatal recapta a cada municipi un tant per cada unitat territorial i se suposa que el propietari, tant si és veí del municipi com foraster, té l'obligació de presentar-se al municipi on té les terres per pagar la contribució rústica.

L'estat, en no carregar el nivell d'imposició segons la importància de la propietat i en partir de la ficció legal que els propietaris de terra principals de cada municipi són els mateixos veïns, no necessita saber la distribució de la propietat a nivell personal per sobre del nivell del municipi. No existeix informació estadística agregada per comarques, províncies o per l'estat de les extensions que posseeix cada propietari.

Aquest fet, en no existir aquesta informació i sí en canvi hi ha informació de les unitats de propietat a nivell municipal, és el que ha provocat una coincidència d'opinions en contestar la pregunta què és una propietat; una propietat sembla que és allò que el ministeri d'hisenda de l'estat considera que ho és. Però, tal com hem vist, el concepte de propietat d'hisenda depèn dels criteris impositius sobre la propietat rústica; sembla, doncs, que no hauríem de caure en el parany d'agafar les dades cadastrals d'un municipi i considerar-les com l'estructura de la propietat d'aquell municipi.

Enfrontats a aquestes dificultats informatives, científics de fora de l'estat s'interrogaren sobre els resultats que es podien obtenir.³ S'ha de constatar, però, que en alguns estudis sobre grans propietats s'ha sobrepassat l'àmbit d'anàlisi municipal,⁴ encara que parcialment. Cal citar finalment dues obres separades

3. Yvette BARBAZÀ AZEMA, *Le paysage humain de la Costa Brava* (París 1966); René PERRIN, *Structures de la propriété foncière dans la partie orientale du Bassin de l'Ebre*, a «Bulletin de la Société Languedocienne de Géographie», tom 5 (juliol-setembre de 1971); Albert ODOUARD, *Structures foncières et agriculture speculative dans l'espace canarien*, a «L'Espace Géographique», 4 (1972); Jean BISSON, *La propiedad ciudadana en las islas Baleares*, a «Boletín Cámara O. C. I. y N. Palma de Mallorca» (gener-març de 1972).

4. V. GONZÁLEZ PÉREZ, *Situación actual de la propiedad agraria en la provincia de Castellón*, a «Cuadernos de Geografía», 19 (1976); Martín ARANCIBIA i LEAL MALDONADO,

per quasi mig segle i bàsiques per a l'anàlisi de l'estructura de la propietat.⁵

En aquest estudi el terme propietat designa el conjunt de possessions o propietats que cada propietari té en el conjunt de l'àrea d'estudi. Per aconseguir aquesta informació, prèvia a qualsevol anàlisi sobre la propietat, s'ha obtingut per cada municipi una informació detallada de les propietats que els seus habitants tenen fora del seu propi municipi, i, per tant, per cada un dels punts de residència de l'àrea d'estudi, i per la resta dels punts de fora de l'àrea s'ha obtingut informació sobre totes les propietats incloses a l'àrea amb excepció de les del municipi de residència. S'ha procedit a agregar les possessions de cada propietari en tots els municipis de l'àrea; en els casos possibles s'han agregat els patrimonis familiars, especialment els de marit i muller, i també els dels germans quan posseeixen en conjunt part de les terres, i, finalment, per als grans patrimonis s'ha agregat en la mesura possible tot el patrimoni familiar.

La font estadística emprada ha estat la darrera refosa de l'amillament de la riquesa rústica, que és l'única en què per cada unitat de propietat consta el domicili del propietari, a part els seus noms, cosa que permet la seva total identificació i localització, així com la informació necessària sobre extensió, usos del sòl i conreus. A les comarques gironines aquesta informació correspon als anys 1957-59. Per tant, l'estructura aquí presentada respondria a la situació de finals dels cinquanta.

Estructura de la propietat

Una de les primeres constatacions sobre l'estructura de la propietat és que no solament —com pressuposen alguns autors— les grans propietats són constituïdes per diferents possessions a diferents municipis, sinó que aquest fenomen és generalitzable. Així, dels dos-cents cinquanta municipis estudiats (l'àmbit provincial gironí), solament en un de sol els propietaris que hi resideixen no tenen terres fora del seu propi terme municipal, solament a sis en tenen en un altre municipi tot sol, i també solament a trenta-vuit en tenen a menys de sis altres municipis, mentre que els veïns de cent cinquanta-vuit tenen terres a deu altres municipis. Aquesta situació queda reflectida en dir que, com a terme mitjà, els propietaris que resideixen en un municipi tenen propietats a setze altres municipis. Sembla, doncs, provat que si es pren com a estructura de la propietat d'un municipi el conjunt d'unitats de propietat d'aquell municipi sol, es cau en un error, que queda encara més accentuat si es considera que la suma del conjunt municipal ens dóna el conjunt comarcal i que el conjunt comarcal ens dóna el conjunt nacional.

L'escala territorial amb què es treballa ens defineix la validesa de l'estructura de la propietat obtinguda pels propietaris residents als centres analitzats. La dimensió de l'àrea de propietat dependent de cada centre té una relació di-

Quiénes son los propietarios de la tierra (Barcelona, 1977); PASTOR VEGA, *La gran propiedad agraria en la prov. de Palencia*, a «Estudios Geográficos», 150 (1978).

5. Pascual CARRIÓN, (1932) *Los latifundios en España, su importancia, origen, consecuencias y solución* (Barcelona, 1972); François HERAN, *Tierra y parentesco en el campo sevillano la revolución agrícola del siglo XIX* (Madrid 1980).

recta amb la importància del centre. En el sentit que de la importància del centre urbà en dependrà la magnitud de les possessions agràries dels seus habitants, tant en nombre global de propietaris, com de l'estructura de grandàries.⁶ Per tant, obtindrem unes característiques similars en l'estructura de la propietat rústica per als conjunts jeràrquics dels centres de residència. Per a les comarques gironines s'han obtingut cinc categories o nivells jeràrquics.⁷

El nivell I és constituït pels centres de Girona, Figueres i Olot; el II, per Banyoles, Besalú, la Bisbal d'Empordà, Caçà de la Selva, Ripoll i Santa Coloma de Farners; el III comprèn vint-i-nou centres, entre els quals podem trobar Sant Feliu de Guíxols, Puigcerdà, Palafrugell, Castelló d'Empúries, Camprodon, Caldes de Malavella, Torroella de Montgrí, etc.; el IV nivell és constituït per 68 centres menys importants, com Sant Esteve d'En Bas, Llagostera, Parlavà, Vilallonga de Ter, etc.; el V nivell enclou 145 municipis, els d'una menor importància respecte a la propietat de la terra.⁸ Barcelona ha estat considerada com a nivell 0, atesa la preeminència en la propietat de la terra dins de les comarques gironines.

L'estructura per grandàries de la propietat es diferencià, doncs, segons el nivell analitzat, i podem pressuposar que com més elevat sigui el nivell tindrem una major importància de les grans propietats. Si observem el quadre resum adjunt,⁹ constatarem que a les propietats inferiors a deu hectàrees la proporció de propietaris respecte al total de cada nivell augmenta des del 72 %, que representa per al nivell 0, fins al 95 %, que representa el nivell V, i la proporció d'extensió posseïda també augmenta des del 3,4 % del nivell 0 fins al 45,7 % del darrer nivell.

Per a les propietats que podem anomenar mitjanes, entre deu i cent hectàrees, assistim a un augment de la superfície que passa de representar el 19,4 % al 39,9 %, i una disminució de la proporció de propietaris, per als quals passem del 19,4 % al 4,6 %.

Per a la gran propietat, considerant com a tal la més gran de cent hectàrees, assistim a una disminució, tant de la proporció de propietats com de la proporció de la superfície ocupada dels nivells jeràrquics primers fins als darrers; així, per al nivell zero, el 9,1 % dels propietaris tenen més de cent hectàrees i ocupen més de tres quartes parts de l'extensió (77,2 %) i per al nivell V solament el 0,3 % del propietaris tenen més de cent hectàrees i aquestes propietats ocupen solament el 14,4 % del total de la superfície d'aquest nivell.

Per tant, com més elevat jeràrquicament sigui un nivell menys proporció de propietats i propietaris petits tindrà, més nombre de propietaris mitjans però menys extensió en conjunt d'aquests propietaris i una major importància dels grans propietaris.

6. La magnitud del centre de residència ens queda correlacionat en un 0,8921 amb la superfície posseïda pels seus habitants, en un 0,7836 amb el nombre de propietats i en un 0,8627 amb l'àrea dependent.

7. Per obtenir els nivells de jerarquització s'ha aplicat una anàlisi de correlació i regressió mòbil amb els següents resultats:

nivell I y: $50,54x + 1013162$; nivell II y: $68,67x + 207252$; nivell III y: $7,99x + 106137$;

nivell IV y: $3,45 + 43498$; nivell V: $5,42x + 8898$.

8. *Vid.* ESTALELLA, *op. cit.*

9. *Vid.* el quadre 1.

QUADRE 1. Estructura per grandàries segons nivells jeràrquics

<i>grandàries ba</i>	<i>nivell 0</i>		<i>nivell I</i>		<i>nivell II</i>		<i>nivell III</i>		<i>nivell IV</i>		<i>nivell V</i>	
	<i>P %</i>	<i>E %</i>	<i>P %</i>	<i>E %</i>	<i>P %</i>	<i>E %</i>	<i>P %</i>	<i>E %</i>	<i>P %</i>	<i>E %</i>	<i>P %</i>	<i>E %</i>
< 1,0	37,65	0,43	34,44	0,44	36,91	0,70	43,82	1,58	42,91	3,11	44,94	6,89
1 - 9,9	33,90	2,97	34,92	3,32	35,28	4,11	42,84	9,01	45,76	14,83	50,15	38,80
10 - 24,9	8,31	3,81	9,24	4,33	7,64	4,77	4,80	5,33	4,76	8,43	2,55	11,02
25 - 49,9	5,80	5,53	6,76	6,96	6,44	8,94	3,11	7,82	2,45	9,52	1,53	16,54
50 - 99,9	5,25	10,07	5,92	11,97	5,49	14,85	2,16	11,83	2,07	17,32	0,51	12,32
100 - 199,9	4,45	17,01	5,18	21,76	5,41	29,05	1,38	11,88	1,29	20,93	0,31	14,43
200 - 499,9	3,40	27,88	2,54	22,42	2,23	24,28	1,49	32,95	0,70	22,59	0,0	0,0
500 - 999,9	0,90	18,54	0,69	14,26	0,60	13,26	0,35	14,11	0,05	23,28	0,0	0,0
1.000 i més	0,30	13,73	0,32	14,54	0,0	0,0	0,04	5,29	0,0	0,0	0,0	0,0

Cada nivell jeràrquic ens queda també caracteritzat per una grandària màxima de les propietats; així, si per als dos primers nivells les més grans propietats són superiors a les mil hectàrees, per al nivell segon la majoria de grans propietats oscil·len al voltant de sis-centes hectàrees, per al nivell III oscil·len entre dues-centes i cinc-centes hectàrees, per al quart entre cent i dues-centes i per al cinquè no acostumen a sobrepassar les cent hectàrees.

QUADRE 2. Estructura general de la propietat

<i>Dimensió de les propietats</i>	<i>propietaris %</i>	<i>extensió %</i>
menys d'1 ha	41,58	1,41
1 - 9,9	43,11	8,01
10 - 24,9	5,29	5,38
25 - 49,9	3,49	7,89
50 - 99,9	2,72	12,46
100 - 199,9	2,16	18,89
200 - 499,9	1,28	24,18
500 - 999,9	0,30	12,98
1.000 ha i més	0,008	8,42
total	100,0	100,0

L'estructura general serà, doncs, el resultat del conjunt de nivells anteriorment analitzats.¹⁰ Ens trobem davant d'una estructura molt poc homogènia, amb una gran disparitat entre els posseïdors de menys de deu ha, que són el 84,89 % del total i que dominen el 9,42 % de la superfície, i una minoria, la dels que posseeixen cent hectàrees o més, que solament són el 3,82 % del total i dominen el 64,47 % de la terra i l'existència d'una propietat mitjana que disposa del 25,73 % de la terra, concentrada en l'onze per cent dels propietaris.

La propietat de la terra és molt diferenciada: pocs en tenen molta i molts en tenen poca. La terra és bàsicament en mans d'una minoria, i tenim una gran majoria que, encara que conserva la propietat jurídica, n'està exclosa; el 84,69 % dels propietaris solament posseeixen el 9,42 %, i la meitat d'aquests posseeixen solament l'1,41 % de la terra.

Som lluny d'aquella pretesa bona distribució de la terra en el nostre país, i un cop constatada aquesta situació sembla prou important realitzar una anàlisi més detallada de la gran propietat.

La gran propietat

Un dels resultats del present treball és la constatació de l'existència dins la nostra àrea d'estudi de grans propietaris que dominen grans extensions. Aquests grans propietaris tenen la residència fixada a les localitats de nivell I i II de l'àrea i a Barcelona.

10. *Vid.* el quadre 2.

El terme gran propietat ha estat utilitzat al llarg d'aquest estudi com a sinònim, quant a extensió, de propietat amb un mínim de cent hectàrees. Som conscients que l'extensió pot ser considerada com a superior en funció de l'especialització agrària que tingui la propietat o l'explotació. Aquest fet ha quedat prou clar a l'obra de Grifoll,¹¹ perquè —tornem a insistir-hi— en aquesta mateixa obra i a la mateixa de Benlves ha quedat també clar que l'especialització en molts casos és fixada prèviament per la grandària en si de l'explotació i/o de la propietat; per tant, no és tan agosarat fixar prèviament una grandària com a definitiva de la gran propietat. Basat en aquest fet, el mateix autor (Benlves) fixa com a límit de la gran explotació 70 hectàrees per a Catalunya. En aquest estudi no serem tan agosarats i, en analitzar d'una manera més detallada la gran propietat, ho farem solament per a aquelles propietats que superen les cinc-centes hectàrees. Ens sembla evident que en aquest límit ens quedaran englobades la major part de grans propietats. Però potser la raó més evident d'analitzar solament les superiors a cinc-centes hectàrees es deu al fet que l'àrea d'estudi —el 75,20 %¹² de les terres— no és de conreu, sinó de boscos i pastures, erms i matollars, i sembla una precaució que en fixar un límit general per a la gran propietat es fixi en funció també de les terres forestals.¹³

Dels quaranta-nou propietaris que dins de l'àrea d'estudi tenen més de cinc-centes hectàrees, catorze tenen més de mil hectàrees, cinc en tenen nou-centes, quatre en tenen vuit-centes, quatre en tenen set-cents, deu en tenen sis-centes i dotze en tenen cinc-centes. Vint-i-tres propietaris, doncs, tenen més de set-centes hectàrees, i vint-i-dos en tenen menys de set-centes.

D'aquests propietaris amb més de mil hectàrees, quatre en tenen més de dues mil i un en té més de tres mil. Estem, doncs, davant de xifres d'extensió bastant considerables: 3.821 hectàrees el primer propietari, 2.525 ha el segon, 2.425 ha el tercer, 2.100 ha el quart, 1.669 ha el cinquè. Ara bé, quin tipus de propietat és? Aquesta és la primera interrogació que ens fem davant de propietats d'aquesta magnitud.

Sobre el conjunt de quaranta-nou grans patrimonis en tenim un conjunt de cinc que són exclusivament forestals, un de més de dues mil hectàrees, dos de més de mil i dos entre vuit-centes i mil. La resta de grans patrimonis són mixts i comprenen terres de conreu, pastures i boscos.

Destaquem, primer, el fet que el primer propietari té 679 hectàrees de terres de conreu, 610 de secà i 68,6 ha de regadiu, i que el segon propietari té 436 ha de terres de conreu, 3 de regadiu i 433 de secà.

En segon lloc, destaquem, de fet, que, d'aquests grans propietaris, els que tenen més de 100 hectàrees solament en terres de conreu, sense comptar-hi les pastures, entre els quals s'inclourien els dos primers; aquests grans propietaris tenen les seves propietats distribuïdes en diversos municipis. Són propietats que concentren diverses unitats de propietat. Ara bé, el que cal remarcar és qui hi ha una estreta relació entre el nombre de municipis on tenen terres i la quantitat de terres de conreu que posseeixen.

11. GRIFOLL, *L'agricultura catalana* (Barcelona 1980).

12. INE i MINISTERIO DE AGRICULTURA, *Primer censo agrario de España* «Cuadernos Provinciales», núm. 17, sèrie B (Madrid 1964).

13. Pascual CARRIÓN, *Los latifundios en España*, op. cit., p. 45.

QUADRE 3. J. de C. i C.

<i>municipi</i>	<i>superfície total en àrees</i>	<i>terres de conreu</i>		<i>bosc i pastures</i>	<i>erm i matollar</i>	<i>terres de conreu</i>	<i>%</i>	
		<i>regadiu</i>	<i>secà</i>				<i>bosc</i>	<i>erm</i>
Bellcaire	8.433,66	400,00	5.854,04	392,28	0,00	74,16	4,65	0,00
Bescanó	5.752,92	47,00	3.140,86	1.771,80	793,28	55,41	30,80	13,79
Camós	5.826,42	—	883,80	4.942,62	—	15,17	84,83	—
Campllong	895,00	—	—	595,00	300,00	—	60,48	33,52
Canet d'Adri	2.940,00	—	1.164,00	1.708,00	68,00	39,59	58,10	2,31
Espolla	239.456,27	196,44	3.865,75	120.798,97	114.485,75	1,70	50,45	47,18
Esponellà	1.740,96	10,94	1.077,78	597,46	54,68	61,91	34,32	3,14
el Far	783,24	—	783,24	—	—	100,00	—	—
Figueres	249,01	—	249,01	—	—	100,00	—	—
Fontanilles	936,00	100,00	836,00	—	—	100,00	—	—
Fornells de la Selva	1.498,36	—	1.279,62	218,74	—	85,40	14,60	—
Girona	10,93	—	10,93	—	—	100,00	—	—
Gualta	2.965,48	959,00	2.006,48	—	—	100,00	—	—
Palafrugell	5.449,51	20,33	1.470,61	2.826,89	1.131,68	27,36	51,87	20,77
Palau-saverdera	15.779,41	—	7.129,79	65,61	8.583,98	45,18	0,42	54,40
Palau-sator	2.416,98	393,73	1.760,77	218,74	43,74	89,14	9,05	1,81
Pau	1.049,76	—	1.027,89	—	21,87	97,92	—	2,08
Quart	3.765,00	—	218,00	3.029,00	518,00	5,79	80,45	13,76
Salt	20.178,38	3.298,83	10.657,54	—	6.101,73	69,16	—	30,24
Santa Eugènia de Ter	2.895,40	1.069,40	1.826,00	—	—	100,00	—	—
Santa Pau	3.335,11	—	686,71	1.098,00	1.550,40	20,59	32,92	46,49
Sant Climent Sescebes	22.955,17	337,76	839,54	15.018,49	6.759,38	5,13	65,43	29,45
Siurana	1.458,81	5,47	1.256,51	—	196,83	86,51	—	13,49
Torroella de Fluvià	14.641,96	—	3.925,66	1.530,90	9.185,40	26,81	10,46	62,73
Torroella de Montgrí	88,00	—	44,00	—	44,00	50,00	—	50,00
Vilademuls	8.099,00	—	3.200,00	4.899,00	—	39,51	60,49	—
Vilamacolum	2.342,81	—	1.555,49	787,32	—	66,39	33,61	—
Vilatenim	4.100,01	20,99	3.748,41	32,81	297,87	91,93	0,80	7,26
Vilobí d'Onyar	2.056,17	—	524,97	1.531,20	—	25,53	74,47	—
total 29	382.099,70	6.859,89	61.023,55	162.062,83	150.136,59	17,77	42,41	39,29

Així, les cinc propietats forestals que hem citat tenen la seva propietat en un sol municipi, amb excepció del propietari núm. 20, que la té entre tres municipis.

De les propietats no exclusivament forestals, les que tenen més de 100 hectàrees de terres de conreu, el 42 % té propietats a deu municipis i més, el 47 % entre 5 i 9 municipis, el 10,5 % entre dos i quatre, i el 0 % en un municipi.

En disminuir el nombre d'hectàrees de conreu disminueix també el nombre de municipis on es tenen terres.

Si tenim en compte les propietats amb més de 50 hectàrees de terres de conreu, però sense arribar a 100 ha, potser no hi ha cap propietat que tingui terres a 10 o més municipis, i que el 87,5 % tenen les terres entre cinc i nou municipis, un 17,5 % entre dos i quatre, i cap, un municipi.

De les propietats que tenen menys de 50 hectàrees de terres de conreu, el 61,5 % té les terres entre dos i quatre municipis, el 23 % entre 5 i 9 i un 15 % en un sol municipi.

Sembla, doncs, que a l'àrea d'estudi les grans propietats aconseguen tenir quantitats considerables de terres de conreu i concentren un nombre bastant considerable de finques situades en diferents termes municipals.

Als apartats anteriors havíem considerat Barcelona com un nivell jeràrquic superior als de l'àrea d'estudi; aquest fet ens és també confirmat en veure que, dels propietaris amb més de cinc-centes hectàrees, vint-i-un resideixen a Barcelona, set a Olot, sis a les següents localitats: la Bisbal, Caçà de la Selva, Banyoles, Madrid i Blanes.

Després d'aquesta primera caracterització de les grans propietats passem ara a analitzar d'una manera detallada alguns dels vint primers propietaris.

El primer que analitzarem és el propietari de més grans extensions dins l'àrea d'estudi; es tracta de J. de C. i C., tercer marquès de C. El títol de marquès de C. és pontifici i data del 1876.

A les propietats de la família del marquès de C., tal com consten en el quadre 3, hi ha integrades, per una banda, les propietats a nom d'ell mateix, que sumen un total de 3.237,9064 ha a disset municipis; en segon lloc, dues propietats, una de 29,40 ha a Canet d'Adri i una altra de 50,09 ha a Espolla i que encara van a nom del seu pare, segon marquès de C., Carles de Camps i d'Olzinelles; en tercer lloc, les finques a nom de la seva mare, Maria de Casanoves i de Vallès, vídua de C., que sumen un total de 361,7163 ha a set municipis, i dos germans, Lluís i Roser Casanoves, de Valls, amb 58,2642 ha a Camós i 33,3511 ha a Santa Pau, i, en últim lloc, també hem inclòs dins el patrimoni familiar els mateixos germans de Jordi de C. i C., una petita extensió dins Girona de 0,1093 ha que va a nom de tots tres germans, una finca de 3,6550 ha a Santa Eugènia de Ter a nom de Rafael, i tres finques, 0,4901 a Figueres, 37,65 ha a Quart i 8,3640 a Santa Eugènia de Ter, a nom de Pilar de C. i C.

La consideració d'incloure dins el mateix patrimoni les finques de tots els membres de la família es basa en la suposició que un gran patrimoni com el que tractem pressuposa una estratègia a llarg termini per a la seva constitució que implica una política familiar d'aliances i d'inscripció a nom de diversos membres de la família de les propietats, així com una política successòria no

fragmentària. Aquesta suposició, la deixarem a nivell de suposició per als propietaris de la nostra àrea d'estudi, encara que ha estat provada per a la burgesia sevillana gràcies a l'estudi d'Heran,¹⁴ que mostra la consolidació i posterior evolució d'un patrimoni familiar que té una gran relació amb el tipus de gran propietat de la nostra àrea d'estudi, especialment pel que fa referència a la distribució espacial de la propietat i a la distribució per grandàries de les finques i a l'especialització.¹⁵

El patrimoni familiar dels C. és de 3.820,9 hectàrees, que comprenen 68,6 hectàrees de regadiu, 610,2 de secà, 1.620,6 ha de bosc, prats i pastures i 1.501,3 ha de matollars i erms. Aquest immens patrimoni és format per finques de molt diverses grandàries; així, tenim una finca que supera les mil hectàrees, dues en tenen entre dues-centes i quatre-centes, dues més són de cent hectàrees, n'hi ha cinc que superen les cinquanta sense arribar a les 100, sis superen les vint-i-cinc sense arribar a les 50, set són entre deu i vint-i-cinc, quatre en tenen entre una i deu i n'hi ha dues de menys d'una hectàrea. Predominen, doncs, quant a nombre, les finques de grandària mitjana, entre deu i cinquanta hectàrees, divuit en total, ja que solament en tenim cinc que superin les cent hectàrees; tal com hem repetit diverses vegades, aquestes grans propietats s'expliquen com un tot; així, no tenen sentit les set hectàrees del Far d'Empordà si no es contempen dins del conjunt de propietats de l'Alt Empordà. No solament hi ha una complementarietat de les grandàries de les finques, sinó també una complementarietat quant a les diferents especialitzacions espacials. En analitzar la distribució territorial d'aquest patrimoni veiem que és format per diversos conjunts de municipis. Un d'aquests conjunts és el del Baix Empordà, format per propietats a Torroella de Montgrí, Belcaire, Gualta, Fontanilles, Palau-sator i Palafrugell, que sumen un total de 202,9 ha, el 5 % del total de les propietats, i d'aquestes dues-centes hectàrees un total de 138,4 són de terres de conreu, que representen el 20,4 % del total de terres de conreu del patrimoni, i, d'aquestes, 18,7 ha són de regadiu, que representen el 27,3 % del total de terres de regadiu.

A l'Alt Empordà tenim tres conjunts de propietats: un és el format per les terres del mas Bofill i del mas Torruellas, que parteixen els termes municipals de Palau-saverdera i Pau i que sumen un total de 168,3 ha, 81,6 de les quals són de terres de conreu, que representen el 12 % del total de terres de conreu, i el 4,4 % del total de terres; no tenim en aquest cas terres de regadiu. El segon conjunt és el format per les finques que s'estenen de manera contínua entre Vilatenim i Vilamacolum, passant per Figueres, el Far, Siurana d'Empordà i Torroella de Fluvià, que sumen en conjunt 115,4 ha de terres de conreu, el 17 % del total, una petita extensió de regadiu, 0,26 ha, i en conjunt un total de 235,7 ha. El tercer conjunt de propietats és el format per una extensa propietat de 2.394,6 ha a Espolla i el mas Solé, amb 229,6 ha, a Sant Climent Sesebes, en les quals les terres de conreu solament representen el 2 % del total de les pròpies extensions, però que sumen 52,4 ha i l'extensió total representa el 68,7 % del total del patrimoni dels C. i en les quals els boscos i les

14. François HERAN, *Tierra y parentesco en el campo sevillano: la revolución agrícola del siglo XIX* (Madrid 1980).

15. Cf. F. Heran, *op. cit.*, p. 32, quadre núm. 3 i figura 2, p. 35.

pastures, 1.358,2 ha, representen el 83,8 % del total del patrimoni. En conjunt, a l'Alt Empordà els C. tenen el 85,3 % del total de boscos i pastures, el 36,7 % de terres de conreu i, en conjunt, el 79,2 % de les terres.

Al Gironès hi ha també tres conjunts de propietats. El que formen les terres dels masos Roselló i Corretges, a Vilademuls, que sumen 80,99 ha, i una propietat de 17,41 ha a Esponellà; el 43 % d'aquestes superfícies correspon a terres de conreu. El segon conjunt és el format pel mas Ribes a Camós i pel mas Colomer a Canet d'Adri, que sumen 87,6 ha, el 23,3 % de les quals solament correspon a terres de conreu.

El tercer conjunt del Gironès és el més important: és centrat al mateix municipi de Girona i s'estén per Santa Eugènia de Ter (28,9 ha), Salt (201,8 ha), Quart (37,6 ha), Fornells (14,9 ha), Campllong (8,9 ha) i Vilobí d'Onyar (20,6 ha). En conjunt, tenim davant 44,1 ha de regadiu i de 220,7 ha de terres de conreu en conjunt i un total de 370,5216 ha.

En conjunt, al Gironès tenim 44,2 ha de terres de regadiu, que representen el 64,5 % del total de terres de regadiu del patrimoni, que, sumades a les terres de secà, dóna un conjunt de 239,8 ha, que representen el 39,3 % del total, i l'extensió total de 556,6 ha, el 14,6 % del total.

Fora d'aquests conjunts tenim un mas de Sala a Santa Pau amb un total de 33,3 ha, 6,8 de les quals són de terres de conreu.

QUADRE 4.

	<i>extensió total %</i>	<i>terres de conreu %</i>	<i>secà %</i>	<i>regadiu %</i>	<i>boscos i pastures %</i>
Alt Empordà	79,2	36,7	39,9	8,2	85,3
Baix Empordà	14,6	20,4	19,6	27,3	2,1
Gironès	5,0	39,3	39,3	64,5	11,9

El quadre 4 ens dóna un resum per comarques del patrimoni dels C. en el qual es veu el pes de les possessions de l'Alt Empordà, especialment de les pirinenques, que representen el 79 % del total del patrimoni; aquest pes ens queda encara més accentuat si el referim als boscos i a les pastures, en què aquesta comarca representa el 85 % del total del patrimoni forestal. Quant a les terres de conreu, el pes és més equilibrat entre les tres comarques: un trenta-nou per cent a l'Alt Empordà i un vint per cent al Baix Empordà, però si fem referència a les terres de regadiu, aquestes es concentren al Gironès i al Baix Empordà, que si bé té el 19,6 % de les terres de conreu, té el 27,3 % del regadiu.

Un cop analitzada la situació actual del patrimoni dels C., passem a analitzar la seva situació vuitanta-quatre anys abans. No es tracta de fer una evolució històrica dels patrimonis que analitzarem, però sí de veure'n si més no un estadi anterior, en aquest cas el 1875, gràcies a la llista dels cinquanta principals contribuents propietaris de la «província» de Girona,¹⁶ que inclou el total

16. «Boletín Oficial de la Provincia de Gerona», núm. 139 (19-xi-1875).

impositiu i els parcials de cada municipi on tenen propietats; tenim la valoració impositiva de les propietats a cada municipi però no les extensions i la qualitat de la terra; tanmateix, podrem fer una comparació amb la situació del 1959. Com a primer resultat tenim que el 1875 el patrimoni dels C.¹⁷ se centrava en dues comarques, l'Alt Empordà i el Gironès, que representen, respectivament, el 49,5 % i el 48,1 % del total impositiu, mentre que el Baix Empordà solament representava el 2,42.

A l'Alt Empordà, dels tres centres que s'hi cofirmaven originàriament, en tenim dos que de fet eren un de sol que s'estenia des d'Espolla i Sant Climent Sescibes fins a Vilamacolum i Torroella de Fluvià, ja que tenim també propietat a Cabanes i Peralada, que conformen una propietat longitudinal des del Pirineu fins a la plana de l'Empordà. Al Gironès, encara que amb petits canvis, la situació no ha sofert tanta variació: així, el nucli de Vilademuls i Esponellà, el retrobem, i la resta de propietats és també centrada al voltant de la mateixa ciutat de Girona, amb canvis com les propietats de Caça, Llambilles, Sant Andreu de Salou i Vilablareix el 1875, que no les tenen el 1959; han estat substituïdes per les de Quart, Campllong i Vilobí d'Onyar.

De l'altre nucli del Gironès, el format per Canet d'Adri i Camós, solament tenim, l'any 1875, el de Canet d'Adri.

Però on trobem els canvis més importants és al Baix Empordà, on l'any 1875 només té propietats a Gualta i Fontanilles, que representen solament el 2,42 % del total del valor impositiu.

De la comparació entre els dos patrimonis, 1875 i 1959, cal destacar primer la conservació bàsica del patrimoni del 1875 al 1959; així per exemple, no perd la gran extensió forestal pirinenca¹⁸ ni les terres de conreu de l'Alt Empordà ni les del Gironès, situades estratègicament al sud de la mateixa capital; en segon lloc, cal remarcar l'ampliació del patrimoni amb les propietats del Baix Empordà; si el 1875 tenia terres a dos municipis, ara en té a sis, que han representat un augment considerable de les terres de conreu i del regadiu especialment. Per tant, per resumir-ho, podríem dir que entre l'últim terç del segle passat i primera la meitat d'aquest assistim a la consolidació i a l'ampliació del primer patrimoni de l'àrea d'estudi.

Passem ara a analitzar el segon patrimoni en importància, el de J. de R. i O., que, recordem-ho, té 2.525 ha, 433 de les quals són de terres de conreu i 1.286 de boscos i pastures. Estem, doncs, davant d'un altre gran propietari.¹⁹

Aquest patrimoni presenta unes característiques semblants a l'anterior; en primer lloc, concentra vint-i-una propietats a vint-i-un municipis diferents, on predominen les finques de menys de 50 hectàrees i territorialment comprèn més d'un àmbit comarcal.

Les propietats de J. de R. i O. es distribueixen en tres grans conjunts. Un, el de la Selva, format per propietats a Sant Hilari Sacalm (846,3 ha) Arbúcies (70,3 ha) i Sant Feliu de Buixalleu (218,9 ha), que en total representen el

17. Pelagi de Camps i de Matas, que l'any següent, 1976, li seria concedit el títol pontífic de marquès de C.

18. El segon marquès de C., Carles de Camps i Olzinelles, cursa estudis d'enginyeria forestal.

19. *Vid.* el quadre 5.

QUADRE 5. J. de R. i d'O.

<i>municipi</i>	<i>superfície total en àrees</i>	<i>terres de conreu</i>		<i>bosc i pastures</i>	<i>erm i matollar</i>	<i>terres de conreu</i>	<i>%</i>	
		<i>regadiu</i>	<i>secà</i>				<i>bosc</i>	<i>erm</i>
Arbúcies	7.030,22	50,00	473,42	6.019,10	487,70	7,45	85,62	6,94
Bassegoda	11.829,11	—	826,85	2.005,15	8.997,11	6,99	16,95	76,06
Beget	34.219,00	—	2.069,00	18.569,00	13.581,00	6,05	54,27	39,69
la Bisbal	3.233,00	40,00	1.933,97	—	442,70	59,82	—	13,69
Cabanelles	56.347,20	—	3.650,00	44.680,74	8.000,00	6,51	79,30	14,20
Flaçà	109,35	—	—	109,35	—	—	100,00	—
Foixà	10.215,66	—	4.760,15	2.470,80	4.885,56	46,60	24,19	0,01
Fortià	1.618,38	—	1.618,38	—	—	100,00	—	—
Montagut	5.533,75	—	3.278,28	1.997,40	258,67	59,24	36,09	4,67
Parlavà	3.823,37	—	3.582,81	—	240,56	93,71	—	6,29
Riumors	69,60	—	69,60	—	—	100,00	—	—
Sant Feliu de Buixalleu	21.898,00	—	470,00	11.680,00	9.148,00	2,15	53,34	41,78
Sant Hilari Sacalm	84.629,71	65,61	12.301,46	39.022,00	41.440,70	14,61	46,11	48,97
Sant Jaume de Llierca	477,35	—	455,35	—	22,00	95,39	—	4,61
Sant Miquel de Fluvià	1.918,76	13,12	844,79	356,71	704,14	44,71	18,59	36,70
Serra de Daró	2.434,88	—	2.434,88	—	—	100,00	—	—
Siurana	2.691,50	103,01	2.019,31	27,34	541,84	78,85	1,02	20,13
Torroella de Fluvià	194,68	—	194,68	—	—	100,00	—	—
Vilaur	1.408,68	—	164,02	1.038,09	206,57	11,64	73,69	14,66
Vilamalla	1.580,24	27,35	1.552,89	—	—	100,00	—	—
Vilopriu	1.226,50	7,87	600,16	618,47	—	49,57	50,43	—
total 21	252.488,94	323,42	43.300,00	128.594,15	88.956,55	17,28	50,93	35,23

47,98 % del total del patrimoni, incloent-hi el 44,1 % dels boscos i el 28,65 de les terres de conreu.

El segon conjunt de propietats és situat a la Garrotxa i és format per una finca de 342,2 ha a Beget, el mas l'Olivera, de 118,29 ha, a Bassegoda, el mas Aimeric, de 563,47 ha, a Cabanelles, i dues finques, una de 55,33 ha a Montagut i l'altra de 4,77 ha a Sant Jaume de Llierca. En conjunt, són 1.084,1 ha, que representen el 42,93 % del total del patrimoni, amb 672,5 ha de boscos i pastures, que representen el 52,3 % del total, mentre que les terres de conreu sumen 102,9 ha i representen el 22 % del total. El tercer conjunt de propietats és el situat a l'Empordà, tant a l'Alt com al Baix, on tenim propietats a tretze municipis. Al Baix, hi tenim 32,3 ha del mas Paretas al municipi de la Bisbal, una finca de 32,3 ha a Parlavà i una de 24,3 ha a Serra de Daró, que pels noms de les feixes poden estar almenys en part en contacte, una finca de 102,2 ha a Foixà i una pineda d'1,1 ha a Flaçà. A l'Alt Empordà tenim un conjunt de municipis veïns en els quals hi ha propietats d'aquest patrimoni; així, a Fortià (16,2 ha), a Riumors (0,70 ha), a Siurana (26,9 ha), a Vilamalla (15,8 ha), a Torroella de Fluvià (1,9 ha) i a Sant Miquel de Fluvià (19,2 ha); en part d'aquests conjunts tenim una finca de 14,1 ha a Vilaür i una altra de 12,3 ha a Vilopriu. En conjunt, tota la propietat de l'Empordà suma solament 316,1 ha, el 12,5 % del total de terres, però d'aquestes 316 ha, 199,7 són de terres de conreu; quedaran el 42,82 % del total de terres de conreu del patrimoni.

En conjunt, el patrimoni R. és estructurat en tres conjunts territorials (vegeu el quadre 6), cap dels quals no és situat al Gironès.

QUADRE 6.

	<i>extensió total</i> %	<i>terres de conreu</i> %	<i>bosc i pastures</i> %
la Selva	47,98	28,65	44,10
la Garrotxa	42,98	22,08	52,59
l'Empordà (Alt i Baix)	12,51	42,82	3,59

En dos d'aquests el patrimoni forestal és important, 567 ha a la Selva, 672 ha a la Garrotxa, que sumen el 96,4 % del total de boscos i pastures, i les terres de conreu, si bé estan més concentrades a l'Empordà, amb dues-centes hectàrees, també són importants les 133 ha de la Selva, les 103 de la Garrotxa, cosa que reproduïx l'estructura de l'altre gran patrimoni, el dels C., que també tenen les terres de conreu repartides en diversos conjunts, i tornen a repetir la idea d'una acumulació de grans quantitats de terres de conreu a partir d'una progressiva acumulació de petites i mitjanes propietats.

Si en el cas anterior, el del patrimoni del marquès de C., el trobàvem el 1875 com a primer propietari de la província de Girona, aquest no és el cas de J. de R. i O., que no consta entre els cinquanta propietaris més importants el 1875. A falta de constatar si l'absència es deu a un error, hem de considerar que d'un patrimoni no gaire important el segle passat —hi ha proves documentals

QUADRE 7. V. Ll. i M. de X.

<i>municipi</i>	<i>superfície total en àrees</i>	<i>terres de conreu</i>		<i>bosc i pastures</i>	<i>erm i matollar</i>	<i>terres de conreu</i>	<i>%</i>	
		<i>regadiu</i>	<i>secà</i>				<i>bosc</i>	<i>erm</i>
Caçà de la Selva	19.033,44	57,52	6.018,12	12.556,49	400,31	31,92	65,97	2,10
Caldes de Malavella	4.990,00	—	2.174,00	1.561,00	1.255,00	43,57	31,28	25,15
Colomers	218,60	—	218,60	—	—	100,00	—	—
Cruïlles	4.418,60	—	174,99	3.696,75	546,86	3,96	83,66	12,38
Girona	656,22	—	656,22	—	—	100,00	—	—
Llagostera	26.266,10	—	2.488,10	22.311,00	1.467,00	9,47	89,94	5,59
Palau-sacosta	208,15	—	205,00	3,15	—	98,49	1,51	—
Riudarenes	44.136,66	345,00	1.417,66	27.284,00	15.000,00	3,99	61,82	33,99
Riumors	30,08	—	30,08	—	—	100,00	—	—
Sant Gregori	153,12	—	153,12	—	—	100,00	—	—
Sant Mori	135,90	—	—	135,90	—	—	100,00	—
Vilopriu	17.095,74	22,00	5.905,74	11.168,00	—	34,67	65,33	—
total	117.342,61	424,52	19.441,63	78.716,29	18.669,17	16,93	67,08	15,91

de la seva existència a diverses notaries per contractes de conreu— ha passat en vuitanta anys a ser el segon patrimoni.

Un altre dels grans propietaris analitzats és el dels V. Ll. i M. X., amb residència a Barcelona.

Aquest patrimoni²⁰ té tres nuclis: un és el format pel mateix municipi de Girona i els veïns de Palau-sacosta i Sant Gregori, que en conjunt tenen una superfície no gaire gran, de 10,2 ha, 10,1 ha de les quals són de terres de conreu, però solament representen el cinc per cent del total d'aquestes.

L'altre nucli que conforma aquest patrimoni és el de l'Empordà, en el qual tenim una finca de 170,9 ha a Vilopriu, un bosc d'1,3 ha a Sant Mori, un camp de 2,2 ha a Colomers i un tros de terra de 0,30 ha a Riumors. Aquest conjunt de propietat entre l'Alt Empordà i el Baix Empordà suma el 14,9 % del total de terra del patrimoni, amb el 31 % del total de terres de conreu i el 14,4 % de bosc.

Ara bé, la part més important d'aquest patrimoni, la tenim centrada a la Selva, Riudarenes i Caldes de Malavella, i d'una manera contínua als municipis de Caçà de la Selva i Llagostera, del Gironès, i Cruïlles del Baix Empordà. En aquests municipis hi ha concentrada el 84 % de l'extensió total, el 85,6 % dels boscos i pastures i també la meitat de les terres de conreu, que es veuen complementades amb les 60 ha de l'Empordà i amb les 10 ha del Gironès.

Si ara analitzem la distribució territorial d'aquest patrimoni l'any 1875, veurem que, dels tres centres de gravetat actual, solament en tenia dos, i en aquests dos centres una menor extensió de les propietats, ja que a la Selva i la zona contínua del Gironès i el Baix Empordà solament trobem propietats a Cruïlles, Caçà de la Selva i Caldes de Malavella; per tant, no formaven part del patrimoni les quatre-centes hectàrees de Riudarenes ni les dues-centes seixanta de Llagostera, on en l'actualitat hi ha localitzada la major part del patrimoni forestal i quaranta-dues hectàrees de terres de conreu. Al centre de Girona no trobem presència de l'hectàrea i mitja de terres de conreu a Sant Gregori. Però la diferència més notable rau en la no presència de propietat a la plana empordanesa, que avui ens representa el 30 % de les terres de conreu del patrimoni; sembla que estem davant d'una operació similar a la realitzada pels marquesos de C. en incloure dins el seu patrimoni les terres de regadiu del Baix Empordà.

Un cop analitzats aquests tres patrimonis, que sense formar part dels primers en l'actualitat són importants i ja ho eren el 1875, per acabar aquestes anàlisis patrimonials analitzarem la importància dels patrimonis de la noblesa amb títol.

El 1875, entre els primers cinquanta contribuents per finca rústica tenim la presència de vuit títols:

comte de Peralada, Tomàs de Rocabertí, de Panieto i Verí;
marquès de la Torre;
marquès de la Quadra, Joan Maria d'Oliveres i de Carbonell;
comte de Solterra, Joaquim de Sarriera i de Lassarà;

20. *Vid.* el quadre 7.

baró de les Quatre Torres, Carles de Morenes i de Torà;
 marquès de Monistrol, Josep Maria d'Escrivà de Romaní i de Dusay, baró de Beniparrell;²¹
 marquès de Sentmenat, Joaquim de Sentmenat;
 marquès del Castell de Torrent, Manuel de Cruilles i de Peratallada i Sagarra;
 comte de Creixell, Marià Joaquim Buiràs Pasqual.

En aquests nou títols no consta el de marquès de Camps, títol pontifici, concedit el 1876.

Al cap de 80 anys la noblesa amb títol i propietària de terres, a més d'un municipi de la nostra àrea d'estudi, és la següent:

marquès de Camps, Jordi de Camps i Casanoves, títol pontifici del 1876;
 marquès de Dou, Joaquim d'Alòs i Moner, títol pontifici del 1880;
 duquessa d'Osuna, Àngela Maria Téllez-Girón i Duque Estrada;
 marquès de Monistrol d'Anoia i de Peñalba, comte de Sástago i de Glines i baró de Beniparrel, Lluís de Romaní i de Sentmenat;
 marquès de Sentmenat i Ciutadilla i varvassor de Toralla, Joaquim III de Sentmenat i Sarriera;
 marquès del Castell dosrius, d'Oris i de Benavent, baró de Santa Pau, varvassor de Montescat, Fèlix de Sentmenat i de Güell.

D'aquests sis títols, els dos primers, el del marquès de Camps i el del marquès de Dou, són títols pontificis posteriors a la formació del patrimoni; el primer, tal com ja s'ha comentat, és el primer propietari de l'àrea d'estudi, i el segon és el vint-i-vuitè, amb sis-centes noranta-una hectàrees.

Dels quatre títols restants, un d'ells pertany a la noblesa castellana i no consta entre els primers propietaris de terres el 1875. En l'actualitat té 571,14 ha i és el propietari número quaranta; les seves possessions s'estenen per l'Alt Empordà, i si bé l'extensió global és bastant elevada, les terres de conreu són escasses, 29,7 ha.

Els tres títols restants pertanyen a la noblesa catalana, i en el cas del marquès de Monistrol, d'Anoia, emparentat amb la noblesa castellana, ja que ell mateix és comte de Sástago. Aquests tres membres de la noblesa catalana pertanyen tots tres a la família Sentmenat i estan emparentats entre ells; així, el marquès de Monistrol i el marquès de Sentmenat són cosins germans; altres membres de la mateixa família tenen també terres en alguns municipis de l'àrea d'estudi; així, un quadre complet de les possessions dels Sentmenat seria el següent:

Lluís Escrivà de Romaní i de Sentmenat, marquès de Monistrol d'Anoia²²
 553,2 ha
 Fèlix de Sentmenat i de Güell, marquès de Castell dosrius, 97,55 ha
 Joaquim de Sentmenat i Sarriera, marquès de Sentmenat, 7,56 ha

21. Casat amb la comtessa de Sástago.

22. *Vid.* el quadre 8.

QUADRE 8. Lluís Escrivà de Romaní i de Sentmenat

<i>municipi</i>	<i>superfície total en àrees</i>	<i>terres de conreu</i>		<i>bosc i pastures</i>	<i>erm i matollar</i>	<i>terres de conreu</i>	<i>%</i>	
		<i>regadiu</i>	<i>secà</i>				<i>bosc</i>	<i>erm</i>
Beget	12.833,00	—	200,00	1.000,00	11.633,00	1,55	7,79	90,64
Bellcaire	11.265,00	675,00	7.309,97	2.674,33	605,70	70,88	23,74	5,37
Caçà de la Selva	5.523,24	21,87	3.215,51	2.285,86	—	58,61	41,38	—
Caldes de Malavella	6.722,00	22,00	1.300,00	5.280,00	120,00	19,66	78,54	1,78
Oix	150,00	—	—	—	150,00	—	—	100,00
Sant Andreu de Salou	906,00	—	66,00	640,00	200,00	7,28	70,64	22,00
Sant Esteve d'En Bas	5.779,91	—	2.165,24	1.480,86	1.698,63	37,46	25,62	29,38
Sant Privat d'En Bas	12.140,00	—	240,00	9.500,00	2.400,00	1,97	78,25	19,76
total	55.319,15	718,87	14.496,72	22.861,05	16.807,33	27,50	41,3	30,38

Mercè de Sentmenat i Munster, marquesa de Sentmenat i Ciutadilla, comtessa de Munster, varvassora de Toralla, 2,22 ha
 Josep Oriol de Sentmenat i Despujol, fill de Joaquim I Gasol de Sentmenat, 2,15 ha
 Maria de Sentmenat i Patiño, baronessa nominal de Vilaür, 0,21 ha

Les possessions més extenses dels Sentmenat són a càrrec del marquès de Monistrol d'Anoia, amb un total de 550 ha; d'aquesta superfície, 152 ha són de terres de conreu, de les quals n'hi ha 7,18 de regadiu; estem doncs davant d'un considerable patrimoni, repartit territorialment entre quatre punts.

Dos d'ells a la Garrotxa, un a la zona pirinenca, Beget, amb el mas Bastraca, de 128,3 ha, solament 2 ha de les quals són de conreu i 10 de bosc; aquesta finca continua amb 1,5 ha al municipi veí d'Oix. L'altre punt de la Garrotxa és el constituït per cinc masos a la Vall d'En Bas, als municipis de Sant Privat i Sant Esteve d'En Bas; aquests cinc masos, que sumen 179,19 ha, representen el 32,3 % del total del patrimoni, i les seves 24,0 ha de terres de conreu representen solament el 15,8 % del total de terres de conreu.

A part els dos centres de la Garrotxa, tenim una part important d'aquest patrimoni a l'àrea de confluència entre la Selva i el Gironès, format pels municipis de Caldes de Malavella, Caçà de la Selva i Sant Andreu de Salou. A Caldes de Malavella tenim el mas Raballí, que ocupa 67,22 ha en aquest municipi i 9,06 ha més al municipi veí de Sant Andreu de Salou; a Caçà tenim un altre mas, el Guri, amb 55,23 ha. En total, les terres sumen 131,51 ha, que representen el 23,8 % del patrimoni, i les terres de conreu el 30,4 % del total (46,25 ha).

El darrer centre d'aquest patrimoni és situat al Baix Empordà, on a Belcaire tenim una finca de 112,65 ha, vuitanta de les quals són de terres de conreu, que representen la meitat de les terres de conreu del patrimoni; 6,7 d'aquestes vuitanta hectàrees són de regadiu.

El 1875 el patrimoni del marquès de Monistrol ja formava part dels primers cinquanta de la província de Girona.

La comparació de les dues distribucions territorials, la del 1875 i la del 1959, ens permet en aquest cas refermar una altra vegada l'expansió d'aquests grans patrimonis seguint dues línies, una la de completar les finques pròpies: així, el 1875 no trobem presència de propietat a Oix, que completaria les terres de Beget i tampoc no trobem cap propietari a Sant Andreu de Salou; per tant, vol dir que s'ha volgut completar les terres del mas Raballí de Caldes de Malavella amb una propietat veïna al municipi de Sant Andreu de Salou; l'altra línia esmentada és l'ampliació dràstica de les terres de conreu amb noves finques a la plana més fèrtil a l'Empordà: en aquest cas s'han doblat les terres de conreu en extensió total amb la finca de Belcaire, tenint en compte que aquesta ampliació quasi sempre comporta l'ampliació del regadiu existent.

Resultats

Un dels resultats que es desprenen del present treball és l'existència de grans propietaris i la importància de les seves possessions, que representen més del seixanta per cent de terres de l'àrea d'estudi.

Al llarg del treball hem agafat com a límit a partir del qual considerarem gran propietat l'extensió de cent hectàrees, consideració en la qual coincidim amb Bisson i Armengol Barbazà, però a l'hora d'analitzar les característiques d'aquestes grans propietats hem optat per pujar el límit fins a cinc-centes hectàrees. Aquests propietaris tenen el tretze per cent de l'extensió total de l'àrea d'estudi. Dels resultats obtinguts en l'anàlisi d'aquests grans patrimonis es desprenen una sèrie de característiques generals.

En primer lloc, una minoria d'aquestes grans propietats, exactament cinc, són bàsicament forestals; a la resta el bosc té presència i àdhuc importància, però sempre acompanyat de grans extensions de terres de conreu i pastures.

Les grans propietats són, doncs, generalment mixtes entre terres de conreu, pastures i boscos; existeixen també grans propietats estrictament forestals, encara que en minoria.

En segon lloc, aquests grans propietaris, tal com era d'esperar, tenen fixada la residència en centres d'ordre jeràrquic superior. El 44,7 % la té fixada a Barcelona (21 propietaris), el 38,3 % en nuclis de nivell I (7 a Olot, 6 a Girona, 5 a Figueres), el 12,7 % en nuclis del nivell II (3 a Santa Coloma de Farners i un a cada un dels centres següents: la Bisbal, Caça de la Selva i Banyoles), el 4,2 % restant és constituït per un propietari de Madrid i un de Blanes, aquest l'únic gran propietari que no resideix en un centre de nivell superior, i respon a una gran propietat forestal.

En tercer lloc, aquests grans patrimonis són formats per conjunts de «propietats» de molt diferent grandària i generalment no hi predominen en nombre les grans finques, sinó les mitjanes.

És precisament una característica de les més importants aquesta de la composició de grans patrimonis de tres mil, dues mil i mil hectàrees a base de propietats, algunes de grans, però també moltes que no arriben a les 100 hectàrees i algunes que no arriben a les 10 i àdhuc de menys de 5 hectàrees.

Cal remarcar que, si no s'analitza la propietat integrada a nivell personal, aquests grans patrimonis queden molt disminuïts i es poden arribar a classificar com a petita propietat però amb una diferència en la consideració de set hectàrees de conreu de regadiu considerades com una única propietat o dins d'un gran patrimoni de set-centes hectàrees de terres de conreu i quasi quatre mil en total entre boscos, pastures i conreus.

En quart lloc, i molt lligada a l'anterior característica, hi ha la del nivell de concentració territorial, això és, aquestes grans propietats no estan ubicades en un sol municipi o en diversos municipis limítrofs, sinó que estan formades per conjunts que poden incloure fins a vint-i-nou municipis, més del deu per cent del total de l'àrea d'estudi. El fet més freqüent és, però, que les seves propietats estiguin repartides entre cinc i quinze municipis: aquest és el cas del 64 % de les propietats de més de 500 ha.

Encara que aquesta no és una característica única de la gran propietat, sí que ho és l'especial distribució territorial que adopten. Així, en aquells patrimonis que superen l'àmbit comarcal, i aquests tan grans l'acostumen a superar quasi tots, es dona la següent distribució territorial: les propietats estan distribuïdes en tres conjunts, un d'aquests conjunts és format per propietats a la zona sud del municipi de Girona o bé dins del mateix municipi, o sigui, propietat, amb una clara orientació especulativa urbana.

Un altre conjunt és predominantment forestal o bé a la zona pirinenca de l'Empordà o de la Garrotxa o del Ripollès o bé a les Guilleries o a la Selva; aquest conjunt, però, va sempre acompanyat de propietats on predominen terres de conreu.

El tercer conjunt, el trobem sempre o bé a les fèrtils terres de conreu, especialment de regadiu, dels dos Empordans o bé també als regadius al Gironès.

Aquest esquema territorial i d'especialització agrària, el trobem constantment en l'anàlisi de la gran propietat, amb lleugeres variants, com un millor repartiment de les terres de conreu, però sempre amb una concentració del regadiu a la plana i també quasi sempre aquests grans patrimonis que inclouen grans propietats forestals.

Dins d'aquesta quarta característica, que fa referència a la distribució territorial i especialització dels grans patrimonis, cal fer referència a la relació que existeix entre la quantitat de terres de conreu i la quantitat de municipis on tenen propietats. Com si els grans propietaris aconseguissin tenir quantitats considerables de terres de conreu concentrades en un nombre també considerable de finques situades en diferents termes municipals.

En cinquè lloc, cal destacar que els més grans patrimonis estudiats en el present treball han sofert una ampliació i una consolidació des del 1875.

En primer lloc, han conservat la distribució territorial al voltant de normalment 2 o 3 conjunts de finques i les han ampliadades amb propietats en què en alguns casos hem pogut detectar la continuïtat i en altres casos una gran proximitat, a part el fet de continuar l'especialització pròpia del conjunt.

En segon lloc, a la majoria dels casos s'ha efectuat l'operació d'ampliar el patrimoni amb un nou conjunt territorial situat al Baix Empordà o bé a l'Alt Empordà, però amb terres de regadiu.

De tal manera, que entre el 1875 i el 1959 aquests grans patrimonis han augmentat en un terç o una meitat les terres de conreu, amb inclusió de terres de regadiu. Aquest argument de terres de conreu s'ha efectuat amb finques mitjanes i petites, però situades en una gran proximitat.

Evidentment, no tots els grans patrimonis han experimentat aquests grans augments; alguns han conservat el patrimoni original amb petits complements als municipis veïns o bé amb grans complements, però sense ampliar-se en un altre centre territorial.

En algun cas s'ha pogut detectar que aquestes ampliacions responen a una política matrimonial destinada a completar dos patrimonis.

En sisè lloc, com a característica general, aquests grans patrimonis no responen a la noblesa.

En primer lloc, dels cinquanta primers propietaris del 1875 la major part de noblesa amb títol desaparegut com a gran propietari i també com a propietari, ja que no se'ls troba com a propietaris de cap finca en la majoria dels casos. Dels actuals grans propietaris nobles, dos, entre ells el primer propietari, són títols pontificis, o sigui un ennobliment posterior a la constitució del patrimoni.

Dels restants, els dos únics amb una certa importància, un d'ells, Lluís Escrivà de Romaní i de Sentmenat, marquès de Monistrol d'Ànoia i comte de Sástago,²³ que té actualment més de cinc-cents hectàrees a l'àrea d'estudi i més

23. Manuela LEAL Y MALDONADO i Salvador MARTÍN Y ARANCIBIA, *Quiénes son los propietarios de la tierra* (Barcelona 1972), p. 76.

d'onze mil a la resta de l'estat, és el propietari núm. 16 tot l'estat. Aquest propietari, entre el 1875 i el 1959, ha seguit la mateixa estratègia que la resta de grans propietaris, amb l'ampliació de terres de conreu, ampliació de regadiu a l'Empordà. No hi ha cap diferència ni en la composició per grandària de les finques ni en especialització ni en estratègia especial entre el comte de Sástago i la burgesia agrària gironina.